

DOI: 10.35774/app2019.04.121
УДК 342.951

Вадим Скрипченко,
суддя Одеського апеляційного
адміністративного суду

ГЛАСНІСТЬ ТА ВІДКРИТІСТЬ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Досліджено сутність принципів адміністративного процесу, а також гарантії забезпечення його гласності і відкритості. Зосереджено увагу на адміністративно-правовому аспекті гласності й відкритості судового процесу, зокрема щодо питань нормативного забезпечення цього принципу, гарантії його забезпечення; виокремлено ознаки принципу гласності і відкритості. Розглянуто європейську систему цінностей та стандартів захисту прав людини. Наголошено на необхідності звернути увагу на відповідність українського законодавства європейським нормам і стандартам, що виявляється через правозастосовчу практику, розвиток сучасних методів тлумачення нормативно-правових актів, застосування принципів права ЄС в українських судах.

Ключові слова: принципи адміністративного судочинства, судова влада, судова реформа, європейська система цінностей, відкритість судового процесу, гласність судового процесу, гарантії забезпечення гласності і незалежності судового процесу.

Бібл.: 7.

Skripchenko V.

Publicity and opening of legal proceedings in the system of administrative judicial principles

The essence of the principles of the administrative process, as well as guarantees of ensuring its transparency and openness are investigated. The attention is paid to the administrative - legal aspect of publicity and openness of the judicial process, in particular concerning the issues of normative support of this principle, guarantees of its support; signs of the principle of openness and openness are highlighted. The European system of values and standards of human rights protection is considered. It is emphasized the need to pay attention to the compliance of Ukrainian legislation with European norms and standards, which is manifested through the law enforcement practice, the development of modern methods of interpretation of legal acts, the application of the principles of EU law in Ukrainian courts.

Keywords: principles of administrative justice, judicial power, judicial reform, European values system, openness of the trial, independence of the trial, guarantees of publicity and independence of the trial.

Постановка проблеми. Гласність судочинства як компонент політичного визначення цього соціального явища водночас має певні особливості, пов'язані з відокремленістю та специфікою функціонування судової влади в Україні та належністю до принципів адміністративного судочинства. Особливої актуальності зазначене питання набуває через те, що публічно-правові спори хоча й належать до юрисдикції адміністративних судів, проте найголовнішим завданням адміністративного судочинства є захист прав і свобод громадян, законних інтересів юридичних осіб у владовідносинах тощо. Крім того, принцип гласності адміністративного процесу – передбачений Конституцією України та рядом процесуальних нормативно-правових актів, а тому дотримання усіх законодавчих норм, насамперед Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), є беззаперечною основою існування демократичної держави та повноцінного захисту громадян від неправомірних дій органів публічної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гласності як державно-правової категорії та основоположного принципу судочинства досліджували такі науковці: О. Б. Абросімова, А. А. Безуглов, В. В. Король, В. А. Кряжков, І. Є. Марочкін, А. І. Марущак, М. І. Матузов, І. Л. Петрухін, С. В. Праскова, О. Г. Свида, Р. А. Сафаров, В. С. Стефанюк, О. І. Харитонов та ін. Водночас гласність адміністративного судочинства донині розглядалася поверхнево та у нероздільній сукупності з іншими принципами діяльності судових органів.

Метою статті є з'ясування особливостей процесуальної реалізації принципу гласності й відкритості в адміністративному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип гласності та відкритості судового процесу визнається також Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, у ч. 1 ст. 11 вказаного закону зазначено, що судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді

© Вадим Скрипченко, 2019

усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом [1].

Кодексом адміністративного судочинства України гласність та відкритість адміністративного процесу також визнано одним із основоположних принципів адміністративного судочинства.

Відкритий судовий розгляд означає встановлений процесуальним законодавством порядок розгляду справ у судах, за якого судові засідання проводяться відкрито з наданням рівної можливості громадянам, які зацікавлені справою, бути присутніми в залі, стежити за ходом судового засідання, конспектувати, стенографувати, використовувати портативні аудіотехнічні пристрої (кіно, фото та відеозйомка із застосуванням стаціонарної апаратури провадяться тільки з дозволу суду й учасників процесу). Обмеження принципу відкритого розгляду судової справи можуть бути тільки легальні, тобто передбачені законом. Для кожного процесу існують спеціальні підстави таких обмежень.

Гласність судового процесу є основною і необхідною умовою справедливого розгляду справи незалежним і безстороннім судом, а так само є забезпеченням можливостей для захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь в адміністративному судочинстві.

Відкритий розгляд справи означає, що кожний громадянин, якому виповнилося шістнадцять років, може бути присутнім в залі судового засідання та робити письмові нотатки. Відкритий судовий розгляд збільшує ефективність громадського контролю за діяльністю суду, підвищує у суддів і осіб, які беруть участь у справі, почуття відповідальності, забезпечує виховний вплив судового процесу. Проте проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання допускається з дозволу суду. Суд вирішує це питання ухвалою, визначаючи, чи не будуть вказані дії негативно впливати на нормальний перебіг судового розгляду і чи не перешкоджають вони встановленню об'єктивної істини у справі. Однак фото- і кінозйомка, відео- і звукозапис можуть бути заборонені судом, навіть якщо зазначені дії проводяться без стаціонарної апаратури, якщо їхнє проведення перешкоджає проведенню судового засідання.

Гласність для сторін процесу, на відміну від загального принципу гласності, реалізується у їхньому праві на гласне судочинство, а також у праві бути повідомленими про зміст позовних вимог і заперечень сторін, знайомитися з матеріалами справи, бути вислуханими у судовому засіданні тощо. У ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод право на справедливий судовий розгляд пов'язано з відкритим розглядом справи. Кожен має право на інформацію про час і місце розгляду своєї справи. Закритий судовий розгляд допускається, якщо відкритий розгляд може призвести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про особисті аспекти життя осіб, які беруть участь у розгляді справи, або відомостей, що принижують честь і гідність особи [2; с. 50].

Законом сьогодні охороняються, зокрема, такі види таємної інформації, для нерозголошення якої допускається проведення закритого судового засідання:

державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері обороноздатності держави, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України [3];

таємниця особистого життя – фізична особа сама визначає межі ознайомлення з її особистим життям інших осіб (ст. 32 Конституції);

таємниця усиновлення – інформація щодо усиновлення, зокрема щодо перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку, пошуку ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляду справи про усиновлення, рішення суду про усиновлення, факту усиновлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо [4];

таємниця про стан здоров'я (лікарська таємниця) – відомості про стан здоров'я фізичної особи, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані під час медичного обстеження [5];

таємниця особистих паперів – документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо фізичної особи;

таємниця кореспонденції – листи, телеграми, телефонні розмови, телеграфні повідомлення та інші види кореспонденції фізичної чи юридичної особи та інформація про них (ст. 31 Конституції України);

комерційна таємниця – відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть належати до комерційної таємниці (ст. 505 ЦКУ);

банківська таємниця – інформація про банківський рахунок, операції за рахунком і відомості про клієнта (ст. 1076 ЦКУ); інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту. Банківською таємницею, зокрема, є відомості про стан рахунків клієнтів, у тому числі стан кореспондентських рахунків банків у Національному банку України; операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди; фінансово-економічний стан клієнтів; системи охорони банку та клієнтів; інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності; відомості щодо комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація; інформація щодо звітності окремого банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню; коди, що використовуються банками для захисту інформації; інформація про банки чи клієнтів, що збирається під час проведення банківського нагляду[6].

Законами можуть визначатися й інші види таємної інформації. Окремі з них взагалі не належить розголошувати (наприклад, таємниця заповіту, адвокатська таємниця, таємниця сповіді, таємниця нарадчої кімнати), а тому така інформація не може бути предметом судового розгляду.

Важливим елементом загальної гласності судочинства є публікація судових рішень та інформації про справи, що розглядаються судами, а також право кожного отримувати інформацію про судові справи.

Законом України «Про доступ до судових рішень» визначено порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства. Цим Законом регулюються відносини щодо забезпечення доступу до судових рішень (рішень, судових наказів, постанов, вироків, ухвал), ухвалених судами загальної юрисдикції, та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень (ст. 1 Закону)[7].

Відповідно до ст. 2 Закону кожен має право на доступ до судових рішень. Це право забезпечується оприлюдненням судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України в порядку, встановленому цим Законом. Судові рішення можуть опубліковуватися у друкованих виданнях, поширюватися в електронній формі з дотриманням вимог Закону.

Особам, які беруть (брали) участь у справі, забезпечується доступ до судових рішень у їхній справі в порядку, встановленому процесуальним законом. Особи, які не беруть (не брали) участі у справі, мають право ознайомитися із судовим рішенням у повному обсязі, якщо воно безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, у порядку, передбаченому законом. Однак такі особи повинні довести наявність обґрунтованого інтересу до результатів розгляду конкретної адміністративної справи. Під результатами розгляду розуміються кінцеві судові рішення відповідної інстанції. Якщо ці особи мають намір оскаржити такі рішення, їм має бути забезпечена можливість ознайомитися з матеріалами справи.

Варто зазначити, що гласність судочинства в Конституції асоціюється з повною фіксацією судового процесу технічними засобами, оскільки фіксація судового процесу технічними засобами розглядається, як спосіб забезпечення гласності судочинства. Недотримання встановлених правил під час складання та оформлення протоколів позбавляє їх доказової сили і процесуального значення.

Відкритість адміністративного процесу. Відкритість адміністративного процесу надає особам, які не причетні до адміністративної справи, право бути присутніми на засіданнях суду. Без відкритого доступу до судових засідань про довіру до суду не може бути й мови. Це вимагає від суддів як носіїв судової влади відповідальної і коректної поведінки, яка б заслуговувала на повагу з боку учасників процесу. Відкритість полягає також у прилюдному проголошенні судових рішень. Відкритим може бути лише усний судовий розгляд справи, який відбувається у судовому засіданні з викликом чи повідомленням осіб, які беруть участь у справі, та інших учасників адміністративного процесу. Принцип відкритості судового процесу не виключає можливості учасників процесу брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою. Зазначена можливість передбачена у ст. 195 КАСУ.

Учасник справи подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи. Вони беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного цифрового підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

За ризику технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо відповідає учасник справи, який подав відповідну заяву. Суд може постановити ухвалу про участь учасника справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду, визначеному судом. Свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції тільки в приміщенні суду.

Суд, який забезпечує проведення відеоконференції, перевіряє явку і встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників. Використовувані судом і учасниками судового процесу технічні засоби й технології мають забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам судового процесу має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, здійснювати інші процесуальні права та обов'язки.

Відеоконференція, у якій беруть участь учасники справи, фіксується судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Відео- та звукозапис відеоконференції зберігається в матеріалах справи.

Висновки. Отже, принципи гласності та відкритості в адміністративному судочинстві є невід'ємною ознакою прозорості діяльності судової гілки влади, які підвищують рівень довіри суспільства до судової системи.

1. Особи, які беруть участь у розгляді справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути побавлені права на отримання в адміністративному суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів розгляду справи. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в адміністративному суді інформації про дату, час і місце розгляду своєї справи та щодо змісту ухваленого судового рішення.

2. Кожен має право на онайомлення в установленому законодавством порядку із судовими рішеннями, які набули законної сили, у будь-якій розглянутій у відкритому судовому засіданні справі. Це право може бути обмежено відповідно до закону в інтересах нерозголошення конфіденційної інформації про особу, державної чи комерційної таємниці, що охороняється законом.

3. Розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито. Суд ухвалою може оголосити судові засідання або його частину закритими з метою нерозголошення державної чи іншої таємниці, що охороняється законом, захисту особистого та сімейного життя людини, в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи, а також в інших випадках, установлених законом.

4. Розгляд справи в закритому судовому засіданні проводиться з додержанням усіх нормативних основ адміністративного судочинства. Під час розгляду справи в закритому судовому засіданні можуть бути присутні тільки особи, які беруть участь у справі, а в разі необхідності – експерти, експерти з питань права, спеціалісти, перекладачі та свідки.

5. Якщо під час закритого судового засідання буде з'ясовано, що інформація з обмеженим доступом є суспільно значимою або доступ до інформації обмежено з порушенням чинного законодавства, суд постановляє ухвалу про її дослідження у відкритому судовому засіданні.

6. Під час судового розгляду справи в судовому засіданні забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу, крім випадків неявки в судові засідання всіх осіб, які беруть участь у справі, чи у разі, якщо відповідно до положень законодавства розгляд справи здійснюється за відсутності осіб, які беруть участь у справі (у тому числі при розгляді справи в порядку письмового провадження).

7. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України.

8. Особи, присутні в залі судового засідання, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень.

9. Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, проголошується відкрито. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, відкрито проголошується лише резолютивна частина рішення.

Принцип гласності вимагає від суду забезпечити сторонам та іншим особам, які заінтересовані у результатах вирішення справи, право на доступ до матеріалів справи, право знати про час і місце судового засідання, право бути вислуханим у суді, а також право знати про всі рішення, ухвалені у справі. Ці права

забезпечені, зокрема: здійсненням судових викликів та повідомлень, проголошенням судових рішень, видачею або надісланням копій судових рішень. Негласне здійснення судочинства позбавляло б сторін та інших учасників адміністративного процесу будь-яких гарантій для доведення обґрунтованості своєї позиції.

Список використаних джерел

1. «Про судоуст`рій і статус суддів»: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. ст. 545.
2. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти) : Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина: Видаються з 1997 року / П. М. Рабінович, Н. М. Раданович; Акад. прав. наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування. Львів : Астрон, 2002. 192 с.
3. «Про державну таємницю»: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 16. ст. 93.
4. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21–22. ст.135.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 4. ст.19.
6. «Про банки і банківську діяльність»: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 5–6. ст. 30.
7. «Про доступ до судових рішень»: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. N 15. ст. 128.

References

1. «Pro sudoustruy i status suddiv» [On the Judiciary and Status of Judges]: Zakon Ukrainyiny. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 2016, 31, 545* [in Ukrainian].
2. *Yevropeyska konvetsiya z prav lyudyny: problemy natsionalnoyi implementatsiyi (zahalnoteoretychni aspekty): [European Convention on Human Rights: Problems of National Implementation (General Theoretical Aspects): Proceedings of the Lviv Laboratory for Human and Citizen Rights]*. Pratsi Lvivskoyi laboratoriyi prav lyudyny i hromadyanyna: Vydayutsya z 1997 roku / P. M. Rabinovych, N. M. Radanovych; Akad. prav. nauk Ukrayiny, Nauk.-doslid. in-t derzh. bud-va ta mists. samovyraduvannya. Lviv: Astron, 2002 [in Ukrainian].
3. «Pro derzhavnu tayemnytsyu»: [On State Secret] Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) - Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 1994, 16, 93* [in Ukrainian].
4. Simeynny kodeks Ukrayiny [Family Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 2002, 21-22, 135* [in Ukrainian].
5. Osnovy zakonodavstva Ukrayiny pro okhoronu zdorovia [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 1993, 4, 19* [in Ukrainian].
6. «Pro banky i bankivsku diyalnist»: [On Banks and Banking] Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 2001, 5-6, 30* [in Ukrainian].
7. «Pro dostup do sudovykh rishen»: [On access to court decisions]. Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) – Bulettin of Verkhovna Rada of Ukraine, 2006, 15, 128* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.12.2019.